

בגיליון זה נעסוק בדרכים שונות בא"י. הדרכים בארץ ישראל היו גורם משיכה משמעותי לארץ בתקופות שונות: תחותמס השלישי, רעמסס השני, סנחריב, אלכסנדר הגדול, אספסיאנוס וטיטוס, צלאח-א-דין, ריצ'ארד לב ארי, נפוליאון בונפרטה וגנרל אלנבי - כולם שעטו בדרכיה של הארץ הזו והשאירו חותמם בה. פסיעה בדרכי הארץ מספקת מעבר היסטורי בין אירועים שונים, שאין די בגיליון אחד בכדי להזכיר אותם. בחרנו אפוא בשני נושאים בגיליון זה: 'הדרך הבין-לאומית הראשית' של תקופת המקרא, ו-'דרך הדואר הממלוכית'. שתיהן חלק מפסיפס הדרכים העשיר שהארץ רצופה בו. אתם מוזמנים לקרוא גם על המלצות לטיולים מפי סטודנטים במחלקה שעוסקים בהדרכה, ולהעשיר את ידיעותיכם באטימולוגיה יוונית-עברית.

"דרכי האורך המרכזיות בארץ ישראל" - שון זליג

את תולדות ארץ-ישראל בתקופת המקרא ניתן (כמעט) לסכם באמצעות הניגוד בין שתי דרכי אורך בארץ. האחת היא הדרך הבינלאומית הראשית המובילה מצפון לדרום (ולהפך) במערב הארץ. הדרך עוברת בעמקי הצפון, משם ממשיכה דרך וואדי אל-מילח (נחל יקנעם) לתוואי מצפון לדרום הדומה לזה של כביש 6 המודרני, כ- 10 קילומטרים מחוץ הים. בהגיע הכביש לאיזור חדיד, הוא התפצל למספר דרכים, המובילות לערים חשובות כגון אשדוד, גזר, ואשקלון/עזה. בדרך זו נעו מלכי כל האימפריות ששלטו בארץ ישראל: מלכי מצרים ששלטו בתק' הברונזה, ומלכי אשור ובבל ששלטו בארץ החל מסוף המאה השמינית לפנה"ס, לקראת סוף תק' הברזל ב.

דרך האורך השניה היא המכונה היום "דרך האבות" או ליתר דיוק "דרך גב ההר", והיא המחברת לרוב בין הנקודות בקו פרשת המים. הדרך מובילה בצורה די ברורה דרך הרי יהודה והרי בנימין, ומתפצלת למספר דרכים באיזור השומרון, בהתאם לעמקים הפנימיים באיזור. דרך זו משרתת את תושבי איזור ההר המרכזי, אותו איזור בו גילו האימפריות השונות ענין מועט ביותר. האימפריות המצריות, האשוריות, התענינו בעיקר באיזור הדרך הבינלאומית הראשית משתי סיבות: א) האפשרות לקשר בין מרכזי הכח במספוטמיה למרכז במצרים ולשנע חיילים וסחורות בדרך זו. ב) האפשרות למסות את איזורי גידול התבואה בעמקי איילון ויזרעאל. איזור ההר לא הציע להם אפשרויות מניבות אלה, ועל-כן השאיירו איזור זה לטיפולם של התושבים המקומיים. משום כך, אנו שומעים בתורה על האבות הנעים באין-מפריע ב"דרך האבות". במכוון או שלא, המסר העולה מסיפורי האבות היא של אנשים המנותקים כמעט מכל קשר עם האימפריות אשר מרכזן מחוץ לארץ ישראל. דרך גב ההר גם היווה את השדרה המקשרת בין ריכוזי האוכלוסיה הישראליים בתק' הברזל א והברזל ב (תקופת התנחלות ותקופת המלוכה).

הרעיון של שתי דרכים, אחת המבטאת את השלטון על הארץ ע"י תושביה, ואחת המבטאת את השלטון של האימפריה, היא הפשטה של המציאות ההיסטורית, אך יכולה בכל זאת להסביר דפוסי התנהלות הטבועים בתולדות הארץ, עד עצם היום הזה....

שנת 1250 היתה שנת מפנה במזרח הקרוב. המדינה האיובית, שבניה שלטו במצרים, סוריה וחלקים מהסהר הפורה פסקה מלהתקיים עם מותו של אחרון שליטיה ומול כוחותיו של מסע הצלב השביעי, שעמדו בשערי דמיאט, במזרחה של הדלתה במצרים. את מקומם של בני המשפחה, יורשי צלאח אלדין, תפסו ממלוכים ששירתו קודם לכן בצבאותיהם כחיילים ומפקדים. שלטון הממלוכים, אנשי צבא מיומנים ופרשים כשרוניים ממוצא זר, על פי רוב תורכי, נמשך למעלה ממאתיים וחמישים שנה (1250-1517).

למהפך מדיני זה מספר השלכות: א. עליית מצרים למעמד מוביל בעולם הערבי ובמזרח הקרוב. ב. התגברות כוחו המדיני של האלמנט התורכי בעולם האסלאם. ג. התחזקות משקלה הגיאופוליטי של מצרים במרחב הים התיכון. ד. ובהקשר הארצישראלי, כניסתה והיכפפותה של א"י למעגל ההשפעה המצרי לתקופה הממושכת ביותר בתולדות הארץ.

לבד משלטונם הממושך והיעיל על טריטוריות נרחבות, שלפנים פוצלו בין שליטים שונים, יריבים זה לזה, חוללו הממלוכים כמה שינויים ארוכי טווח בנופי הארץ. הבולטים שבהם: הרס ערי החוף ונמליו, ויצירת נתיב תקשורת מהיר בין המרכז המצרי בקהיר למרכזים עירוניים בסוריה ובעבר הירדן. נתיב תקשורת זה ידוע כדרך הבריד או דרך הדואר. מערכת הבריד, שיעדה המיידי היה לעדכן את המרכז בקהיר בידיעות על איומים אפשריים מצפון סוריה, הביאה לכדי ביטוי את יתרונם של הממלוכים כפרשים המיומנים בהירה ממושכת וברי תוך כדי רכיבה.

תחנות דרך הדואר צוידו לעתים בח'אנים ובבורות מים ואוישו ברצים, בסוסים חלופיים, ברכבים נלווים ובמשיגיחי סוסים, וכן במזון (לרכבים ולסוסים), במשקה, ובמקום מנוחה. גם במסלולה של הדרך הושקעו מחשבה ומשאבים ובין היתר נבנו גשרים, למשל מעל נחל שקמה (ליד קיבוץ ארז) ומעל נחל איילון (גשר ג'נדאס).

תחנות הדואר העיקריות היו: קהיר - מזרח מצרים - אלעריש - רפיח - סלקה (לימים: ח'אן יונס) עד עזה. מעזה התפצל נתיב מזרחה דרך בית גוברין לכוון חברון - תל א-צאפי (מדרום לים המלח) עד לכרך - העיר הראשה במחוז, החולשת גם על הדרך מסוריה לערי הקודש בחצי האי ערב: מכה ומדינה.

תחנות הנתיב העיקרי נמשכו מעזה - ג'יתין (כיום מושב גיאה) - בידאראס (סמוך למושב גבעתי) - אשדוד - קטרא (לימים: גדרה) - רמלה - לוד - עוג'א (אפק ומקורות הירקון) - ג'לג'וליה - טירה - קאקון - ג'נין - וזרעין, שממנה התפצל נתיב לצפון ותחנותיו העיקריות: ניין - ח'אן אלתג'אר - חטין - מיניה - ג'ב יוסף (ליד קיבוץ עמיעד) - צפת - גשר בנות יעקב אל רמת הגולן (נעראן, קניטרה וארינבה). מזרעין (ליד קיבוץ יזרעאל) נמשכה הדרך מזרחה אל בית שאן

- נהריים - ארבוד ומשק אל דמשק.

רישום נתיבי הדואר, המרכזי והצדדיים, על מתקניהם הנוספים (גשרים - ח'אנים - בורות מים), שינה לטווח ארוך את מפת התעבורה בארץ ונוחיותה, גם לסוחרים ולעולי הרגל.

החאן בג'לג'וליה, הצילום באדיבותו של מורה הדרך דוד נווה

צדקה אדרך

טיפ לטיול: ברגע ששורדים מהרכב, אני ממליץ להוציא את הפלאפון מהכיס, ללחוץ על כפתור הכיבוי ולהכניס אותו עמוק בתיק. ככה תוכלו להינות מהנוף בצורה המיטבית ובעיקר מהחברים שאיתם אתם מטיילים.

חשוב לציין שאם אתם מטיילים באזור שיכול להיות מסוכן מסיבה כלשהי אז לא לעשות זאת...

יניב דוד לוי - סטודנט בתואר ראשון שנה ב'

כמה שנים אתה מדריך, ואיך הגעת להדרכה? אני עוסק בהדרכת טיולים כבר 3 שנים ובעבר גם כמדריך בתנועת נוער, שם נרקם הקשר לארץ ולאהבת המרחב והסביבה.

יש איזור בארץ שקרוב ללבך במיוחד?

הרבה שנים הייתה לי התלבטות בין שני אזורים בארץ, אשר שונים מאוד הם זה מזה. האחד, רמת הגולן, האזור "האירי-פאי" שלנו כאן בארץ, שנופו עוצר נשימה ומסלולי מבטיחים חוויה שאין שנייה לה.

השני, מדבר יהודה, הנוף, נקיקי הסלע, השטפונות - מים באמצע המדבר...ועוד איזה מדבר! מדבר בצל גשם, מיוחד,

קטן ומאפיין כל כך את ישראל. לשני אזורים אלו יש מן המשותף: בקע ים המלח, לשניהם יש ים (כנרת וים המלח) ויוספוס אחד. כאן טמון הקושי בהחלטה: גמלא או מצדה? וברור שמצדה מנצחת (: כבוגר הנוער העובד והלומד גדלתי על סיפורי המסעות אל ההר ובעקבותיהם גם אני העפתי אליי. ללא ספק אחת מאבני הדרך בחינוך הציוני שלנו כאן בארץ לעיצובו של יהודי חדש המגן על עצמו. אז אם עוד לא הבנתם, מדבר יהודה לוקח קל.

מילים רבות חדרו לשפה העברית מלשון יוון. חלקן חדרו כבר בעת העתיקה, וחלקן בעברית המודרנית, דרך שפות אירופאיות שונות. לשון יוון השפיעה השפעה עצומה על המדע, ומכאן ריבוי המונחים היווניים בשפה המדעית.

יוונית בעברית

Logos/λόγος

המילה 'לוגוס' יכולה להתפרש כ'סיפור' או 'דבר'. כפועל פירושה 'אני אומר'.

במשמעות

'דיבור' ו'סיפור'

'פילולוגיה' - אהבת דיבור
'פרולוג' - טרם-סיפור
'מונולוג', 'דיאלוג' - שיח-יחיד,
שיח-צמד,
ביטויים שאינם
מהיוונית הקלאסית

במשמעות

'טיעון'

'לוגיקה'

במשמעות

'תורה'

'ארכיאולוגיה' - תורת העבר
'ביולוגיה' - תורת החי
'גיאלוגיה' - תורת האדמה
'פסיכולוגיה' - תורת הנפש
'זאולוגיה' - תורת בעלי החיים
ועוד...

מכתש רמון, צילום: דניאל כהן

דיר ארץ

הפקולטה למדעי היהדות

המחלקה ללימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה

ע"ש מרטין (102)

כסלו תשע"ט, נובמבר 2018